Tallinna Kristiine Gümnaasium

PÄEVAPILTNIK ÖÖMANN

Uurimistöö

Autor: Oskar Kask

11. AB klass

Juhendaja: Eha Hergauk

Tallinn 2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS 3

1. EESTI FOTOGRAAFIAST 4

1.1 Tsaariaeg 4

1.2 Esimene Eesti Vabariik 6

1.3 Raudse eesriide taga 8

1.4 Vaba Eesti ja tänapäev 9

2. FOTOGRAAF KOERUST 11

2.1 Elulugu ja loometegevus 11

2.2 Seos autori perelooga 15

KOKKUVÕTE 17

ABSTRACT 18

KASUTATUD ALLIKAD 19

Lisa 1. Pildid Martin Öömannist 21

Lisa 2. Autori perepildid 31

SISSEJUHATUS

Fotograafia kui maailma vahetu jäädvustamise meetod on andnud inimesele võimaluse loomutruult talletada üürike ajahetk, mis muidu kaoks igavikku. Kuigi võte saadakse keemilise protsessi tulemina, on lõpuks ikkagi inimene see, kes valib, mida ja kuidas ning miks pildistatakse. Iga foto on selle loonud isiku meistriteos, milles väljendub indiviidi elutunnetus ning nägemisoskus.

Uurides oma juuri, jõudis autor tõdemusele, et tema sugulane Martin Öömann oli üks paljudest Eestis tegutsenud fotograafidest. Kirest ajaloo vastu tekkis tahe ja soov tutvuda Eesti fotograafia üldpildiga ja sellest lähtudes välja selgitada tema osa selles ning saada uusi teadmisi oma päritolust.

Uurimuse teostamiseks lähtuti järgnevatest küsimustest:

1. Milline oli Eesti fotograafia ajalugu?
2. Kes oli Martin Öömann?
3. Milline oli Martin Öömanni roll Eesti fotograafia ja autori pere ajaloos?

Antud uurimistöö koosneb kahest peatükist: „Eesti fotograafiast“ ja „Fotograaf Koerust“. Teoreetilises osas antakse ülevaade Eesti fotograafia arengust selle algusest kuni tänapäevani välja. Eesti pildiloo koostamise peamisteks materjalideks olid Kalju Tederi (1972) ja Peeter Linnapi (2016) uurimused. Uurimusliku osa teostati juhtumiuurimusena kvalitatiivse analüüsi teel, mille tarvis ja Öömannide eluloo koostamiseks kasutati Rahvusarhiivis leiduvaid erinevaid arhivaale ning Indrek Ilometsa (2011) uurimust Koerust. Saadud andmed süstematiseeriti, analüüsiti ning nende põhjal tehti järeldused.

Autor tänab eelkõige oma juhendajat Eha Hergauku, kelle soovitused ja näpunäited olid suureks abiks uurimistöö läbiviimisel. Teisena lähevad tänuavaldused Tallinna Fotomuuseumi koguhoidjale Tanel Vergile, kes lahkesti oli nõus tutvustama muuseumis leiduvat materjali. Samuti olen tänulik oma sugulastele, kes olid nõus näitama Öömannidega seonduvaid pilte ja fotoalbumeid.

1. EESTI FOTOGRAAFIAST

1.1 Tsaariaeg

Päevapildistamine kui meie ümbruse jäädvustamise meetod on põlvkondade pikkuse uurimuse tulem. Põhinedes peamiselt avastustel keemia ja füüsika vallas, on selle arengusse andnud ka oma panuse optikud, kunstnikud, litograafid, arhitektid, loodusuurijad ja teiste kutsealade esindajad, kellel leidus pildistajatega ühiseid huve. (Teder, 1972)

Fotograafia alguseks loetakse 1839. aasta 19. augustit, kui Pariisi Teaduste Akadeemia istungil teatati uuest leiutisest – dagerrotüüpiast. Tegu on protsessiga, mille käigus hõbetatud vaskplaat, mis oli eelnevalt joodiaurudes valgustundlikuks muudetud, asetati kaamerasse ja säritati ehk mõjutati fotomaterjali valgusega, mille tulemusel tekkis varjatud kujutis. Edasisel töötlusel elavhõbedaga ning keedusoolalahusega saadu kinnitati, et tagada tekkinu säilivus, mille tulemuseks on sobiva valgusnurga all nähtav üliõrn välismaailma peegelpilt. Antud fotomenetlus sai nime selle leiutaja Louis Jacques Mandé Daguerre´i (1787-1851) auks. (Tallinna Linnamuuseum, 2017; Teder, 1972)

Kujutist hõbeplaadil said lubada selle hinna tõttu endale vähesed. Peale hinna olid puudusteks foto saamine ainueksemplaris ja ka pikk säritusaeg, mis nõudis mitmekümne minuti jooksul liikumatust, välistades liikuvate kehade pildistamist, raskendades ka portreteerimist. (Teder, 1972)

William Henry Fox Talboti negatiiv-positiiv menetluse ehk kalotüüpia kasutusele võtt 1841. aastal muutis pildi kättesaadavaks paljudele, kuna antud protsess võimaldas lugematu arv kordi „negatiivi“ paljundada „positiivile“, milleks oli odav valgustundlik paber (Teder, 1972).

Esimene fotoaparaat jõudis Eestisse 1840. aastal, kui 5. augustil ilmus ajalehes *Revalsche Wöchentliche Nachrichten* kaupmees Johann Vincent Martinseni kuulutus dagerrotüüpilise kaamera ja näidispiltide müügi kohta. Mõne aasta möödudes hakkasid tegutsema kutselised fotograafid ja ateljeed. Esimesteks olid tõenäoliselt Lipschütz &

Tensi 1843. aastal ning baltisakslane Carl Friedrich Wilhelm Borchardt, kes alustas Tallinnas 1844. aastal. Vanimad säilinud fotod – dagerrotüübid – 1844. aastast kujutavad Seidlitz´ite perekonda ja 1850. aastast Alexander Hoppner`it. (Linnap, 2016)

1867. aastal omistati Moskva ülevenemaalisel etnograafia näitusel Carl Amandus Borchardt´ile suur hõbemedal seeria „Eesti tüübid" eest, mis koosnes maarahva ülesvõtetest (Teder, 1972).

Eestlaste rahvuslikul ärkamisajal alustas oma tegevust esimene eestlasest fotograaf Reinhold Sachker. Tema suurimaks panuseks tuleb pidada tolle aja rahvuslike kultuuritegelaste ja -sündmuste jäädvustamist. Fotoreporterina on ta teinud ülesvõtted esimest üldlaulupeost 1869. aastal Tartus ning teiste seas pildistanud Friedrich Reinhold Kreutzwaldi, Johann Voldemar Jannseni, Carl Robert Jakobsoni, Jakob Hurta, Lydia Koidulat jt. (Teder, 1972)

Eesti foto viis rahvusvaheliselt kõrgele ja tunnustatud tasemele Bernhard Lais, kes sai 1891. ja 1892. aastal Belgias toimunud näitustel esikoha oma Tallinna vanalinna vaadete eest. Tema jäädvustus õhusõitja Charles Leroux´i hukkumisest on esimene reportaažvõte Eestis. (Teder, 1972)

Heinrich Tiidermann katsetas fotomontaažidega ja tegi rohkelt etnograafilisi võtteid arhitektuurist ja olmest. Tehtud fotodest koostas ta kogusid, mis annetas Provintsiaalmuuseumile, Õpetatud Eesti Seltsile ning välismaa vastavatele asutustele („Estonica", 1897). (Teder, 1972)

Esimeste fotoõpikute autoriks olid Andres Kuusk, Heinrich Tiidermann, Siegfried von Kieseritzky ja August Sakaria, kelle teoste esmaväljaanded ilmusid vastavalt 1898., 1899., 1901. ja 1902. aastal. Kohalikke fotonäitusi hakati pidama alates 1890. ja rahvusvahelisi 1892. või 1897. aastast. 1895. aastal loodi esimene fotoorganisatsioon, Eestimaa Fotoamatööride Ühing. (Linnap, 2016)

1910. aastal avasid oma ateljee Tallinnas Kuninga tänaval Johannes Georg Parikas ja Peeter Parikas. Ühes Peetri unistuse täitumisega pandi alus ambitsioonidele ja sihtidele, mis nende endi iseloomust ja töökusest tulenevalt ka saavutati järgneva kolme kümnendi jooksul hiilgavalt. Süsteemne kodumaa elu ja olme pildistamine, fotoõpikute väljaandmine, fotograafide koondamine ning näituste kui ka võistluste korraldamine –

kaheinimese poolse koostöö tulemusena on selle kõige panus meie kultuuriloosse hindamatu. (Betty Ester-Väljaots, 2016)

1910. aastate silmapaistva päevapiltnikuna väärib esiletõstmist ka Johannes Pääsuke, kes Eesti Rahva Muuseumile kaastööd tehes võttis 1913. aastal ette pildiretke Põhja-Eesti rannikule, Muhu- ja Saaremaale 10. juunist kuni 29. juulini. Tartusse naastes koos reisikaaslase H. Volteriga oli matka jooksul tehtud üle 300 ülesvõtte kohalikke eluolust. (Reidla, 2003)

1.2 Esimene Eesti Vabariik

Esimene maailmasõda ja sellele järgnenud vabadussõda panid aluse Eesti riiklikule iseseisvusele. Kujunes uus omalaadne keskkond, kus koos kõige rahvuslikuga hakkas hoogsalt arenema ka rahvuslik fotograafia nii riigi sisemisel kui ka rahvusvahelisel tasemel.

1921. aastal asutasid kutselised fotograafid Parikased ja amatöörid August Thomson, Richard Olbrei ja Johannes Mülber Eesti Foto-Klubi. Oma peamiseks ülesandeks pidas EFK fotokunsti näituste korraldamist, sest ühte kohta koondatud ja samade nõuete kohaselt seatud teosed annavad võimaluse objektiivselt hinnata iga autori kunstitaset kui ka tehnilisi oskusi. Peale selle võimaldas näitustel olevate tööde võrdlemine ja hindamine tõsta enesekriitikat ja arendada maitset. (Teder, 1972)

1926. aastal toimus EFK poolt organiseeritud esimene rahvusvaheline fotonäitus Harjumäe paviljonis. Peale Eesti olid esindatud Nõukogude Liit, Argentiina, Austria, Holland, Jaava, Kanada, Norra, Poola, Saksamaa, Šveits, Tšehhoslovakkia ja Ungari. (Teder, 1972)

Väikeste vaheaegade järel tekkisid eelkõige linnades, hiljem ka maal, ringi, seltsi või klubi nime kandvad fotoühingud. 1925. aastal alustas tegevust Läänemaa Õpetajate Seminari Fotoring. 1926. aasta veebruaris registreeriti Narva Amateur-Foto Selts. Novembris nägi ilmavalgust Foto-kunsti Harrastajate Ring Rakveres. Tartu Raadio-Foto Klubi asutati 1928. aastal. Sakalamaa Fotoklubi loodi 1929. aastal. Linnade eeskujul asutasid Ambla valla fotograafid 1934. aastal Ambla Fotoklubi. (Teder, 1972)

1927-1930. aastal korraldas Eesti Fotoklubi Soome-Eesti fotovõistlusi. Neli aastat kestnud maavõitlustest pääses Eesti võidule kolmel. Nõnda jäi ka rändauhind „Heade lootuste karikas“ Eestisse. (Teder, 1972)

1928. aastal asutati Harry Malmi eestvedamisel „Tallinna Fotoühing“. Uus ühing tekkis Eesti Foto-Klubi tegevuses tekkinud lahkhelide najal, mis rajanesid Parikaste ja Malmi ühingu elukorralduse põhimõtete ja arusaamade erinevustest. Parikased pidasid lugu töö kvaliteedist, hoides nõnda klubiliikmete arvu madalal. Malm aga arvas, et pooldada tuleks kvantiteeti, kuna seltsi peaks kuuluma rohkem ja ka nooremaid liikmeid. Tollal aga ei suudetud mõista ega tundunud teostatavad mõlemad tingimused korraga. Sellest tulenevalt lahkuski Harry Malm koos oma mõttekaaslastega EFK-st. (Teder, 1972)

Eesti Fotoühingu tähtsaimaks ülesandeiks oli fotoalaste raamatute kirjastamine. 1927.-1930. aastal täitis seda vajadust Harry Malmi isiklikul väljaandel ilmunud fotoalane teatmik-käsiraamat „Eesti Foto Almanak“. (Teder, 1972)

1933. aastal liideti Tallinna Fotoühing ja Eesti Fotoklub ning asutati Tallinna Fotoklubi. Vennad Parikased loobusid juhtivast kohast Tallinna Fotoklubis ning jäid selle lihtliikmeiks vaid lühikeseks ajaks. Ühes sellega nad lahkusid amatööride poole ühendamiselt ja arendamiselt, võttes edaspidises elus osa kutseliste päevapiltnike kibedamaks läinud elu paremaks muutmisest. (Teder, 1972)

1929. aastal äratas Peeter Parikas ellu varjusurmas viibinud Päevapildikunsti Ettevõtjate ühingu. Kutseliste fotograafide ellu tõi muutuse 1. juulil 1931. aastal kehtestatud „Meistrite, õppinud tööliste ja tööstusõpilaste seadus“, mis lubas tegutseda oma kutsealal ainult neil, kellel oli Tööoskuse Ameti poolt väljaantud kutsetunnistus. Seetõttu tuli fotograafidel reorganiseerida PEÜ Eesti Meisterfotograafide Ühinguks. (Teder, 1972)

Tolle aja silmapaistvamate piltnikkude hulka kuuluvad Nikolai Nyländer, Johannes Mülberg ja Hans Vanaveski, kellele oli omane siis fotograafias valitsenud modernism. Filtrite kasutus, idüllilised vaated, valgusemäng, aegumatute mõtete kajastus läbi foto – kõik see oli omane tolle aja modernsusele fotograafias. (Teder, 1972)

1925. aasta oktoobris korraldatud Eesti Fotoklubi seitsmenda fotonäituse kohta on Johannes Mülberi pildikogust kirjutanud kunstikriitik Hanno Kompus järgnevalt: „Autoril on eriti korda läinud tabada põgusaid atmosfäärilisi ja valguse muljeid, eriti

vihmase ilma niiskust, läikivat tänavasillutist, päikese valgustatud Viru tänava viilusid. Või jälle puude all liikuvate inimeste siluette, kus puude varjud, inimkujud ja nende vahelt vilksatav valgus kogumõjus annavad mulje elavast, vilkast, põgusast liikumisest.

Sääraste motiivide tabamiseks ja kogu nende värskuses ja ootamatuses kinnihoidmiseks on vaja küti silma teravust ja väledust, otsustusvõime nobedust. Mülberil on nad olemas, järeldades neist fotodest.“ (Päevaleht nr. 271, 7. oktoober 1925; viidatud Teder, 1972 järgi)

1.3 Raudse eesriide taga

Teine maailmasõda ja sellele järgnenud okupatsiooniaeg tõid Eesti fotograafiasse suure pöörde. Pildistamise eesmärgiks sai ülesehitustöö ja töölise elu kajastamine. Lisaks läks fotograafia propaganda teenistusse, et jätta Läänemaailmale ning kohalikkudele kujutus NSVL-ist kui ideaalsest töölisrahva maast. Ühes ideoloogia esitamisele sattumisega vahetusid ka piltnikud. Seniste fotograafide asemele määrati kirjastustesse ja ajalehtedesse tööle riigitruud ning väljapoolt ENSV-i pärinevad inimesed. Möödunud aegade omad kas põgenesid välismaale, küüditati või lõpetasid traumeeritusse tõttu võtete tegemise sootuks. Kunstfoto kaotas koha taolistes oludes. Ainukeseks erafoto väljenduseks jäi dokumentalistika, mille sisuks oli sõjaõuduste, põgenemise või küüditatute elu kajastamine. (Linnap, 2016)

Senised fotoklubid ja -ühingud likvideeriti. Kõik fotoateljeed natsionaliseeriti ja nendes olnud fotograafid kas asusid madalamale astmele tööle näiteks laborantidena või lõpetasid pildistamise sootuks. (Linnap, 2016)

Olukord hakkas paranema 1950. aastate teisel poolel, kui Läänemaailast mõjutatuna hakati fotografeerima sotsialistlikku maa näitamiseks kui arenenud vaba maana kõike uut tööstuses ja ühiskonnaarengus (Linnap, 2016).

Järgnevalt olgu mainitud olulisemad sündmused Eesti fotograafias 1960. aastatest, mis panid elama siinse fotoelu.

Kunstfoto olemasolust ENSV-s andis esmakordselt aimu 1959. aastal Kunstihoones toimunud suur ülevaateline näitus „ENSV Kunstiline Foto“ (Linnap, 2016).

Tallinna Fotoklubi asutamisega 1960. aastal pandi ka alus fotograafide ühendamisele ja fotokunsti edendamisele. (Linnap, 2016)

1964. aastal asutati fotograafide loominguline ühendus SODOM, kuhu kuulusid tolle aja ENSV tipud – Kalju Suur, Peeter Tooming, Andrei ja Tatjana Dobrovolskid, Boris Mäemets, Rein Maran (Linnap, 2016).

1968. aastal leidis aset Balti liiduvabariikide ühine suurnäitus „Merevaigumaa“ (Linnap, 2016).

1971. aastal sai Peeter Tooming esimese eestlasena FIAP-i (Fédération Internationale de l'Art Photographique´i) kuldmedali (Linnap, 2016).

1972. aastast alates muutus üheks olulisemaks fotonäituste paigaks Kiek in de Kök, kus hakati regulaarselt eksponeerima fotonäitusi (Linnap, 2016).

Mida aeg edasi, seda enam tõusis näituste kunstiline tase ja ka seal eksponeeritavate piltnike hulk. ENSV foto jõudis tunnustatud rahvusvahelisele tasemele ja sai kõrgetasemelisi auhindu laiast maailmast. Kui 1960. ja 1970. aastatel modernses fotos katsetati ja praktiseeriti enim erinevate filtrite ning montaaži tehnikatega, siis 1980. aastatel sai foto sisuks looduse ja inimese maailma ilu kujutamine. (Linnap, 2016)

Kuigi aja jooksul sai fotokunst endale järjest laiemad võimalused vabamaks muutuvas sotsialistlikus ühiskonnas, siis piirangud ja kartused ametivõimude poolt pildile püsisid, sest foto kui selline annab siiski võimaluse välismaailma eluliseks kujutamiseks (Linnap, 2016).

1.4 Vaba Eesti ja tänapäev

Koos Eesti taasiseseisvumisega taastus vaba ühendus välismaailmaga ja lõplikult kadusid piirangud fotole, kui detailsele tegelikkuse kajastusele. Näitustel ja avalikus ruumis sai hakata näitama fotosid igast ainevaldkonnast loodusest kuni aktifotodeni. Asutati uusi fotoühinguid ja rühmitusi, mis lähtusid liberaalsetest ja demokraatlikest põhimõtetest, aktsepteerides fotosid igast vallast. (Linnap, 2016)

1990. aastate ja 2000. aastate väljapaistvamaid fotograafe oli Peeter Linnap, kelle panusel elavnes siinne fotokunst tunduvalt (Linnap, 2016).

1998. aastal käivitus Eesti Kunstiakadeemias avatud akadeemia vormis ja 2000. aastal Tartu Kõrgemas Kunstikoolis kõrgkooli tasemel fotograafia eriala (Linnap, 2016)

Tänapäeval on Eesti foto igati tunnustatud ja omalaadne nähtus maailma kontekstis. Näiteks loodusfoto vallas on esimestena Remo Savisaar ja Sven Začeк jõudnud National Geographic´usse (Sulbi, 2010).

Talletamaks ja koondamaks aga Eesti fotograafia ajaloolist pärandit asutati 2011. aastal MTÜ Eesti fotopärand (Linnap, 2016)

Foto hõlmab meie elu kõikjal. Tänu pildile me saame aimu maailmas toimuvast, sellel rajaneb meie info levik ja mõistetavus, õppetöö kui ka kogu maailma kujutus selle detailseks tunnetamiseks.

Üle saja aasta tagasi oli fotograafi juurde minek või pildistada laskmine suur sündmus, mille puhul pandi selga parimad riided ning jäeti endast igati soliidne ja pühapäevane mulje. Tänapäeval aga võib igaüks teha oma telefoniga pildi vastavalt oma soovile ja tahtele sõltumata ajast või ruumist. Nüüdisajal hõlmab fotografeerimine ainult lihtsat nupule vajutust või isegi kõigest puudutust, kui selle algusaegadel tähendas see minutite või koguni tundide pikkust protsessi, kus pidi selle tarvis olema veel eraldi labor.

Sõltumata aga meie ümber toimuvast või fotomenetluste ja tähenduse muutusest ajas on üks omadus, mis jääb alatiseks ning mida selle puhul kõige enam väärtustamegi – foto on detailne välismaailma kujutis, mis võimaldab olustiku erapooletut ja reaalset kujutamist.

2. FOTOGRAAF KOERUST

2.1 Elulugu ja loometegevus

Martin Öömann sündis 1886. aasta 21. veebruaril Visusti külas, Koeru alevikus, Väinjärve vallas, Järvamaal Juhan Öömanni ja Lena Öömanni (lapsepõlvenimega Krünberg) esimese lapsena (vaata Lisa 1, pildid nr. 1 ja 2). Temale järgnes vend Heinrich, kes tuli ilmale 1888. aasta 14. märtsil. Pere viimaseks lapseks jäi tütar Marie, kes nägi ilmavalgust 15. märtsil 1891. aastal (vaata Lisa 1, pilt nr. 3 ja 4). (Personaalraamat, 1911)

Veetnud oma lapsepõlve Koerus, suundus Martin 1900. aastal Tallinna omandamaks fotograafi kutse. Õppides Heinrich Tiidermanni ateljees Viru tänaval sai ta selgeks pildistamise algteadmised. Olles seal ennast Tiidermanni käe all harinud 1902. aastani sai ta 1903. aastal vastavasisulise tunnistuse, milles piltnik kiidab teda kui head õppurit (vaata Lisa 1, pilt nr. 5). (Tallinna Tööoskusamet, 1934)

1902. aastal läks Martin paremate oskuste ja enesetäienduse tarvis Sankt Peterburi. Tsaari õuefotograafi Carl Osvald Bulla, de Jarve, Aleksejevi ja teistes ateljeedes sai ta head praktikat Venemaa parimate tegijate käe all. (Tallinna Tööoskusamet, 1934)

1905. aastal naasis noor päevapiltnik Koeru, et avada siin oma ateljee ja asuda jäädvustama kohalike inimeste eluolu (Tallinna Tööoskusamet, 1934).

Alevikus, kus käis vilgas kultuurielu oli koguaeg midagi või kedagi jäädvustada. Seal veedetud aastate jooksul sai üles võetud kodukant ja selle ümbrus. Vaated Koeru tänavaile ja läheduses paiknevatele asulatele ning küladele moodustavad tema loomingus igapäevase osa (vaata Lisa 1, pilt nr. 6). (Ilomets, 2011)

Samuti kajastus ta loometöös baltisaksa aadli igapäev ja toimetused nii lähikonnas kui ka Aruküla mõisa mesilas, kus kärner Treumann kannab hoolt mesilindude eest kaunite mõisapreilide keskel ning ilusate vaippeenardega puiestikus, kus taaskord kärner teiste aednikega kannab hoolt haljasala eest (vaata Lisa 1, pilt nr. 7). (Ilomets, 2011)

Pildistatud sai ka talurahva põllutööd, seltsielu, tähtsamaid sündmusi, lõbusaid koosviibimisi ja üldse kõike, mis vähegi kohalike eluga seotud. (FOTIS, 2018)

Üks huvitavamaid on aga Väike-Maarjas 1909. aastal tehtud ülesvõte Buhhaara emiiri poolt Georg Lurichile kingitud kaamelitest. (Tooming, 1986)

Puuduvad tema tegevusest aga fotod, kus juhtmotiiviks või jäädvustamise ajendiks oleks looduse ilu ja võlu. Nõnda saabki Martinit pidada eelkõige kohalikku olustikku kajastavaks etnograafiks, kellele meeldis säilitada inimeste eluolu ajalikus ajas. (Ilomets, 2016)

Toimetades Koerus tekkis ka ta vennal Heinrichil huvi fotograafia vastu ja nõnda asuski Martin teda oma ateljees õpetama. Saanud vennalt piltniku teadmised ja aastatega pildistamise kogemuse võttis Heinrich Martini linna asumisel fotoateljee juhtimise üle. (Rakvere Tööoskusamet, 1935)

Olles töötanud oma kodukandis 1912. aastani, suundus Martin taaskord pealinna, kus seekord õnnestus algatada oma fotoäri. Septembris omandas ta Prohorovi majas aadressil Narva maantee 18 asunud Mihkel Oldekopi pilditööstuse, kus ateljeed olid paiknenud ka juba varasemast ajast. Seal oli asunud Ivan Teterini ettevõtte 1886. aastast kuni 1901. aastani ja Leopold Lepiku äri (vaata Lisa 1, pilt nr. 8). (Tallinna Tööoskusamet, 1934; MTÜ Eesti Fotopärand, 2018)

Tallinnas piirdus Martin ateljeefotodega portreede ja grupivõtetega. Teenides pildistamisega küll igapäevast leiba, säilis tema jäädvustatud fotodel iga indiviidi karakter ja iseloom. Kompositsioonilt on isikud kenasti paigutatud ja valitud taustad ühtivad pildi sisuga. Üleminekud esi- ja tagaplaani vahel ning fotode tonaalsus on hea. See kõik annab tunnustust kogenud ja väljaarenenud maitsest kui ka kunstilisest tajust. Ainukesteks Tallinnas tehtud vaadeteks on võtted Peeter I ausamba lammutamisest Vabaduse platsil ja kaks fotot tema enda fotoäri hoonele – üks Maneeži, teine Narva maantee poolt. (FOTIS, 2018; MUIS, 2018)

1914. aasta 27. veebruaril abiellus Martin Heleene Schalkiga, kes pärines Ervita kandist (Tallinna Kaarli Kogudus, 1910). Koosellu astumise järel asus Heleene oma abikaasa äris talle toeks ja abiks. Ateljees töötatud aastate jooksul oli ta 1930. aastast kuni 1940. aastani iseseisev tööjuhataja (vaata Lisa 1, pilt nr. 9). (Tallinna Tööoskusamet, 1940)

1915. aastal katkes venna Heinrichi kutseline tegevus mobiliseerimise tõttu esimesse maailmasõtta, kuuludes teenistusse Harkovis kuni 1917. aastani (Tallinna Tööoskusamet,

1935). Martini 1916. aasta juulikuises kirjas vanematele väljendab ta muret seoses maailmasündmustega, kirjutades: “Täna ilma sündmused on kül praega suured ja suurenevad veel saab näha mis siis välja tuleb seda kül ei tea mis üks kord tulevikus ära peab sööma see on veel viimaks kõige ullem küsimus.“ (vaata Lisa 1, pilt nr. 10)

1918. aasta 11. jaanuaril suri 67. aasta vanusena Martini ema Lena Öömann (EELK Koeru kogudus, 1912).

1919. aasta 31. jaanuaris mobiliseeriti taaskord Heinrich sõtta, kuid seekord uue riigi koosseisus. Vabadussõjast võttis ta osa kuni sõjategevuse lõppemiseni. (Rakvere Tööoskusamet, 1935)

Kuigi Martin oli siirdunud uuele elule Tallinna, jätkas ta ka kodukandi külastamist ja sealse rahva eluolu jäädvustamist. Esimese Eesti Vabariigi ajal hoogustus Koeru kultuurielu, kuna uutes oludes said eestlased edendada selle arengut endi entusiasmist lähtuvalt, sõltumata teistest rahvustest. 1920. ja 1930. aastatest on rohkelt ülesvõtteid Koeru laulupäevadest ja sportlikkest ettevõtmistest. Samuti majanduselust ja ka teistest eluvaldkondadest. Jäädvustatud on vabadussõjas langenutele mälestussamba avamine 1934. aastal ja 1905. aasta revolutsiooni mälestussamba avamine 1935. aastal. (Ilomets, 2011)

1935. aasta 26. augustil oli Martin Tallinna Tööoskusameti poolt registreeritud meistrina fotograafia tööalal (Tallinna Tööoskusamet, 1934). 7. veebruaril oli lahkunud siit ilmast 79. aasta vanusena Martini isa Juhan Öömann (EELK Koeru Maarja-Magdaleena kogudus, 1926).

1936. aastal kutsuti kokku Eesti Meisterfotograafide Ühing, et koondada ja edendada kutseliste fotograafide tegevust. Martin kuulus ühingu asutajaliikmete hulka, olles ka ainukeseks Koerust tegutsenud päevapiltnikkest, kes oli selle liikmeks. 23. mai EMÜ asutamise peakoosolekul on ta määratud protokolli kirjutajaks (vaata Lisa 1, pilt nr. 11). (EMÜ protokolliraamat, 1936)

EMÜ eesmärgiks oli kutseliste piltnike kibedaks läinud olukorra parandamine, sest nende omavahelise konkurentsi tulemusel olid fotode hinnad tunduvalt langenud. Lisaks toimetati agaralt kiirpiltnikke vastu, kes väga madalate hindadega ja tavaliselt suvalisel

taustal ning madala kvaliteediga pilte tehes võtsid ära nende töö. Samuti toimetati meistrikursuste arenduse ja väljatöötamisega. (EMÜ protokolliraamat, 1936)

Riigipööre ja teine maailmasõda tõid Martini ellu suured muutused. 1941. aastal natsionaliseeriti Öömannide kodu aadressil Lastekodu 38 (Natsionaliseerimistoimik, 1941). Oma fotoäriga sai ta jätkata kuni Saksa okupatsiooni lõpuni. Vene korra taastudes Martini äri natsionaliseeriti ja sellega lõppes ka tema edasine elu päevapiltnikuna.

Martin Öömanni abikaasa Heleene suri 1953. aasta 20. jaanuaril. Oma elus palju teinud päevapiltnik järgnes abikaasale 1960. aasta 5. märtsil. Nad on maetud Rahumäe kalmistule (vaata Lisa 1, pilt nr. 12).

Kokkuvõttes andis Martin Öömann suure panuse Eesti fotograafia ajaloosse, jäädvustades Koeru ümbruse eluolu 1905. kuni 1944. aastani, millest järeldub, et ta tegutses fotograafiaga oma sünnipaigas kõikidest seal tegutsenud piltnikkest kõige kauem. Tänu temale on olemas ülesvõtted, mis kajastavad Koerulaste elu 40. aasta jooksul.

2.2 Seos autori perelooga

Autori esmane huvi Öömannide vastu sai ilmsiks, kui koduseid arhiive uurides tulid päevavalgele mõned fotod ja mõnda piltniku aparatuurist. Rääkides isaga sellel teemal selgus autorile aina uusi põnevaid teadmisi oma seostest Martin Öömanni elulooga. Sedamööda, kuidas teadmised täienesid nii Öömannide kui ka enda juurte osas, sai aina enam ilmsiks teadmine, kui suurt osa on üks piltnik omanud autori esivanemate elus ning missuguseid väärtusi see ühes endaga kannab.

Martin Öömann on autorile sugulaseks isa poolt, olles vanavanavanaonu pojaks. Tema tädi Liisa Mölder (lapsepõlvenimega Öömann) on uurimistöö kirjutajaile vanavanavanaemaks.

Liisa Mölder (Öömann) sündis 4. juulil 1858. aastal Pähu vallas, Järva-Jaani kihelkonnas, Järvamaal Juhan Öömanni õena. 1884. aasta 14. märtsil abiellus ta Kuksemalt pärit Anton Mölderiga ja asus elama Tallinna Wittenhofi tänavale (praegune Endla tänav) (vaata Lisa 2, pilt nr. 1). Neil oli kokku seitse last, kellest täisikka jõudsid vaid kolm – tütred Selma Antonette, Meta Aurelie ja Magda Alice (vaata Lisa 2, pilt nr. 2). (Tallinna Kaarli Kogudus, 1883)

Hoolimata suurest vahemaast käisid Liisa ja Juhani pere omavahel läbi, millest annavad tunnustust ja aimu alates 1905. aastast Martini tehtud pildid Liisa perest ja Magdale saadetud kirjadest.

Kui 1912. aastal asus Martin Tallinna elama, siis temast sai ka ühtlasi tädipere fotograaf. 1925. aastal abiellus autori vanavanaema Magda Alice Mölder Ivan Pohiletsaga, kus kohal olid kõik sõbrad ja tuttavad ning loomulikult ka onupoeg koos abikaasaga, onutütar, onu ja ema (vaata Lisa 2, pilt nr. 3). Samuti tegi järgnevate aastate jooksul Martin rohkelt pilte Magdast ja Ivanist.

1928. aasta 10. mail sündis Magdale ja Ivanile tütar Astrid. Tema ristiemaks sai Martini abikaasa Heleene. 1920. aastate lõpul on Martin teinud palju ilusaid ateljeepilte noorest autori vanaemast Astridist nii portreena kui ka koos emaga.

1930. aastatest pärinevad erinevad rohked ateljeefotod nii Astridist, Magdast, aga ka emast ja tütrest koos (vaata Lisa 2, pildid nr. 4 kuni 7). Arvatavasti oli Martin nõus sugulastest rohkem pilte tegema kas odavama hinna eest või üldsegi tasuta.

1935. aastal algas Astridi koolitee, asudes õppima Tallinna II Tütarlaste Gümnaasiumi praegusesse Inglise Kolledži hoonesse. Õppides nii Eesti kui ka Saksa okupatsiooni ajal, omandas ta hea saksa keele osakuse kogu eluks.

Kui saabus pöördeline 1944. aasta, siis mindi sõjasündmuste eest Koeru, naastes hiljem Tallinna.

Martin Öömannil oli oluline roll autori esivanemate jäädvustajana, pildistades rohkelt nii ateljeefotosid kui ka erinevaid koosviibimisi. Samuti Heleene Astridi ristiemaks olemine ja sõjaajal Koeru pagemine annavad tunnustust kahe pere heast ning sõbralikust omavahelisest läbisaamisest.

KOKKUVÕTE

Uurimistöö „Päevapiltnik Öömann“ eesmärgiks oli välja selgitada Martin Öömanni elulugu ja tema tähtsus Eesti fotograafia ning autori pere ajaloos. Selle täide viimiseks on teoreetilise käsitluse raames läbi töötatud erialast kirjandust ning antud ülevaade Eesti fotograafia arengust 19. sajandist kuni tänapäevani. Uurimuslikus osas on aga läbi töötatud erinevaid dokumente ja arhivaale ning võrreldud ja uuritud rohkelt fotosid kui ka kirjasõnas leiduvat.

Toetudes teoreetilise kui ka uurimusliku analüüsi tulemustele võib järeldada, et Martin Öömann omas suurt tähtsust Eesti fotograafia ajaloos, eriti Koerus, kus pildistas kohalike eluolu 40. aastat. Samuti andis ta panuse kutseliste päevapiltnike koondamisse ja erialasesse arengusse, kuuludes Eesti Meisterfotograafide Ühingusse. Pildistades aga autori esivanemaid ning nende eluolu on säilinud hindamatu väärtusega võtted tema eelkäiadest ja nende kodukandist.

Uurimistöö käigus sai autor tutvuda arhiivitööga Madara tänava uurimissaalis ja Tallinna linnaarhiivis. Samuti pakkus vaheldust ja avastamisrõõmu Tallinna Fotomuuseumi külastus. Sugulaste poolt näidatud vanad fotod ja kuuldud lood Öömannidest aitasid mõtestada Martini elulugu ning saada uusi teadmisi oma perekonnaloost. Lisaks sai autor hea ülevaate Eesti fotograafia ajaloost.

Minu kui autori jaoks on oluline see, et olen saanud kirja panna meie perest pärit fotograafi kronoloogilise eluloo, mis jääb vaatamiseks, lugemiseks tulevastele põlvedele.

ABSTRACT

Each photo is a masterpiece of the person who captures it, which expresses the creator's artistic cognition. At the same time, each of the photographs is related to its own story, which forms a part of larger storyline in someone else's life.

While studying his family history, the author discovered that his relative, Martin Öömann, is an important figure in the history of photography in Estonia. That sparked the idea to find out more about Martin's life and his kinship with the author. More significantly, to study the general history of Estonian photography and the significance of Martin Öömann's work in the course of Estonian photography. Furthermore, the author was also interested in Martin's influence on documenting the family history of the author.

The study consists of a theoretical and an exploratory part. First, the literature review gives an overview of the history of Estonian photography to this day. This compilation is largely based on the work of Teder (1972) and Linnap (2016). Secondly, the biography of Martin Öömann is drawn up, composed on information found in the national and family archives. Ilomets (2011) research was the main resource for getting to know his work.

The findings revealed that Martin Öömann had a great influence on Estonian photography, but especially in the Koeru area where he photographed the daily life of the inhabitants. Secondly, it was found that he is the author of most of the photographs in the family of the authors great grandmother, thus capturing an important part of the lives of the author's ancestors.

Thanks to this study, the author succeeded in writing down the story of his relative, which will be an important material for future generations in his family history research.

KASUTATUD ALLIKAD

EELK Koeru kogudus. Surnute nimekiri. (1912). RA, EAA.1236.1.204

EELK Koeru Maarja-Magdaleena kogudus. Matuseraamat I. (1926) Loetud: http://www.ra.ee/dgs/browser.php?tid=628&iid=2184&tbn=1&pgn=5&prc=100&ctr=0&dgr=0&lst=1&img=elk0064_000_0000012_00085_t.jpg&hash=26a85190780bd5b8091072fdbaba7ca0, 05.01.2018

Eesti Meisterfotograafide Ühingu protokolliraamat. (1936). TLM _ 29307 Df 2010

Eesti Muuseumide Veebivärav (MUIS). Loetud: https://www.muis.ee/, 20.03.2018

Ester-Väljaots, B. (2016). *Eesti esimesed fotokuningad: ajalugu läbi vendade Parikaste fotokaamera*. Tallinn: Pegasus

Ilomets, I. (2011). *Koeru: pildirännak läbi endisaegse alevi ja kihelkonna*. Tallinn: Aasta Raamat

Linnap, P. (2016). *Eesti fotograafia ajalugu (1839-2015)*. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool

MTÜ Eesti Fotopärand. (2018). *Eesti fotograafide elulooline andmebaas*. Loetud: http://kulturnav.org/6e010a38-ae81-48e8-b10c-432e5a3556db, 28.02.2018

Natsionaliseerimistoimik. Lastekodu 38. Martin Öömann, Helene Öömann, Maria Öömann, kinn. nr. 819-g. (1941). RA, TLA.R-1.6-I.2599

Personaalraamat (Piibe, Raigu, Vaali, Vao, Varangu, Väinjärve, Ramma, Preedi, Rõhu, saksa pihtkond). (1911). RA, EAA.1236.1.206

Rahvusarhiivi fotoinfosüsteem (FOTIS). Loetud:

http://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/searchAdvanced?author=%C3%96%C3%B6man&q=1, 20.03.2018

Reidla, J. (2003). *Johannes Pääsuke: mees kahe kaameraga*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum

Rakvere Tööoskusameti Heinrich Öömanni kutsetoimik. (1935). RA, ERA.4248.1.2324

Sulbi, R. (2010). *Loodusfotograaf: National Geographicusse pääsemine on unistuse täitumine*. Loetud: https://ilmajaam.postimees.ee/252655/loodusfotograaf-national-geographicusse-paasemine-on-unistuse-taitumine, 25.11.2017

Tallinna Kaarli Kogudus. I pihtkonna II personaalraamat. (1883). RA, TLA.1359.2.25

Tallinna Kaarli Kogudus. II pihtkonna II personaalraamat. (1910). RA, TLA.1359.2.63

Tallinna Linnamuuseum. (2017). *Fotomuuseumi püsiekspositsioon*

Tallinna Tööoskusameti Heleene Öömanni kutsetoimik. (1940). RA, ERA.1569.1.2205

Tallinna Tööoskusameti Martin Öömanni kutsetoimik. (1934). RA, ERA.1569.1.2206

Teder, K. (1972). *Eesti fotograafia teerajajaid: sada aastat (1840-1940) arenguteed*. Tallinn: Eesti Raamat

Tooming, P. (1986). *Tähelepanu, pildistan!: Eesti foto minevikust, 1840-1940*. Tallinn: Kunst

Lisa 1. Pildid Martin Öömannist

Pilt 1. Martin Öömann 1913. aastal (autor Martin Öömann, erakogu)

Pilt 2. Martin Öömanni vanemad Juhan ja Lena Öömann (lapsepõlvenimega Krünberg) 1916. aastal (autor Martin Öömann, erakogu)

Pilt 3. Öömannide talu Koerus 1910. aastatel (autor Martin Öömann, erakogu)

Pilt 4. Öömannide pere: vasakult Martin, Juhan, Marie, Lena ja Heinrich Öömann umbes 1917. aastal (autor Martin Öömann, erakogu)

Pilt 5. Martin Öömanni tunnistus fotograafia õppimise kohta Heinrich Tiidermanni fotoateljees 1903. aasta 17. märtsist (erakogu)

Pilt 6. Vaade Koeru kiriku juurest Paide suunas umbes 1910. aastal: vasakult esimene maja Rinnebergi pood (autor Martin Öömann, Eesti Filmiarhiiv)

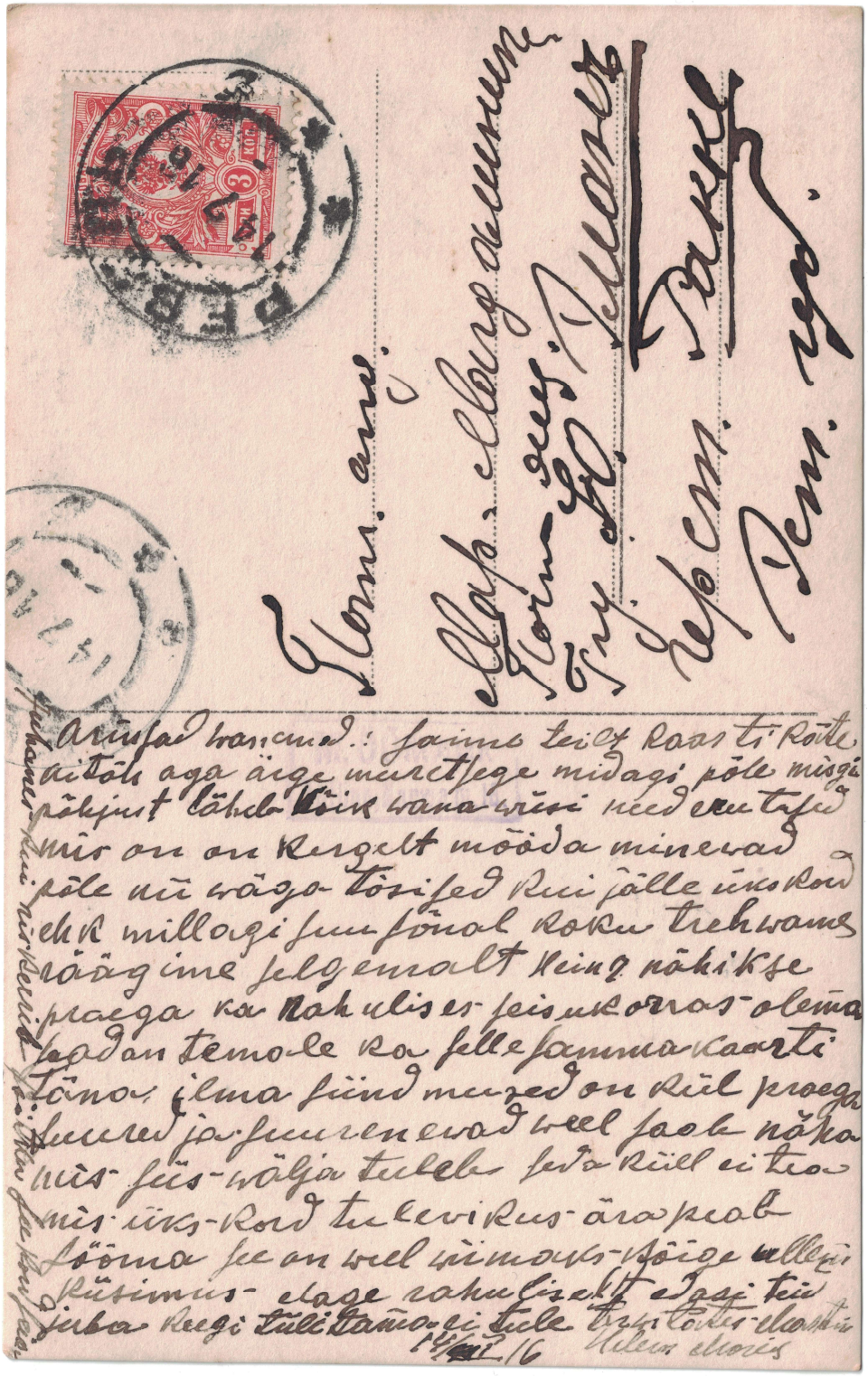
Pilt 7. Vaade Koeru Aruküla mõisapargile 1912. aastal. Paremalt teine kärner Treumann (autor Martin Öömann, Eesti Filmiarhiiv)

Pilt 8. Martin Öömanni fotoateljee Narva mnt. 18 1934. aastal (autor Martin Öömann, erakogu)

Pilt. 9. Martin Öömann ja Heleene Öömann (Schalk) 1920. aastatel (autor Martin Öömann, erakogu)

Pilt 10. Martin Öömanni kiri vanematele 14. juulil 1916. aastal (autor Martin Öömann, erakogu)

Pilt 11. Eesti Meisterfotograafide Ühingu juhatus 1936. aastal: vasakult Peeter Parikas, Aleksander Jurich, Anna Kukk, Valter Lemberg, Johannes Georg Parikas ja Martin Öömann (autorid Johannes & Peeter Parikas, Tallinna Linnamuseum)

Pilt 12. Martin Öömann 1950. aastatel (erakogu)

Lisa 2. Autori perepildid

Pilt 1. Autori vanavanavanaisa Anton Mölder ja vanavanavanaema Liisa Mölder (lapsepõlvenimega Öömann) umbes 1910. aastal (autor Martin Öömann, erakogu)

Pilt 2. Autori vanavanaema Magda Alice Mölder ja vanavanavanaema Liisa Mölder (lapsepõlvenimega Öömann) umbes 1905. aastal (autor Martin Öömann, erakogu)

Pilt 3. vanavanaisa Ivan Pohiletsa ja vanavanaema Magda Alice Pohiletsa (Mölder) pulmapilt 1924. aasta 11. maist: teises reas paremalt Marie Öömann, Juhan Öömann, Liisa Mölder (Öömann), Magda Alice Pohilets (Mölder), Ivan Pohilets ja Heleena Öömann (Schalk) (autor Martin Öömann, erakogu)

Pilt 4. Magda Alice Pohilets (Mölder) 1930. aasta 25. oktoobril (autor Martin Öömann, erakogu)

Pilt 5. Autori vanaema Astrid Kask (lapsepõlvenimega Pohilets) umbes 1936. aastal (autor Martin Öömann, erakogu)

Pilt 6. Astrid Kask (Pohilets) ja Magda Alice Pohilets (Mölder) umbes 1941. aastal (autor Martin Öömann, erakogu)

Pilt 7. Astrid Kask (Pohilets) ja Magda Alice Pohilets (Mölder) 27. mail 1943. aastal (autor Martin Öömann, erakogu)